

Diskusija: “Nepilsoņa statusa piešķiršanas izbeigšana Latvijas Republikā”

Rīgas pilī, 2017. gada 7. septembrī

Tiesībsargs Juris Jansons

Ikviens bērna tiesības uz pilsonību: bērnu tiesību un cilvēktiesību aspekti

1. Tiesību akti, kuri garantē bērna tiesības uz pilsonību

Ikviens bērna tiesības uz pilsonību ir nostiprinātas gan starptautiskajos tiesību aktos, gan arī iestrādātas Latvijas nacionālajos tiesību aktos:

- Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencijas 7. panta 1.punkts nosaka, ka ikvienu bērnu reģistrē tūlīt pēc dzimšanas, un viņam kopš piedzimšanas brīža ir tiesības uz vārdu, tiesības iegūt pilsonību, kā arī, ciktāl iespējams, tiesības zināt savus vecākus un būt viņu aizgādībā.
- Arī Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, ko Latvija ir ratificējusi 1992. gadā, 24. panta trešā daļa nosaka, ka katram bērnam ir tiesības uz pilsonības iegūšanu.
- Latvijas tiesību aktos bērna tiesības uz pilsonības iegūšanu nostiprinātas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 8. panta pirmajā daļā, kas noteic, ka kopš dzimšanas brīža bērnam ir tiesības uz vārdu, uzvārdu un pilsonības iegūšanu.

Var secināt, ka šobrīd spēkā esošais tiesību regulējums bērnam, kas ir dzimis Latvijas teritorijā, garantē tiesības iegūt kādas valsts pilsonību.

Pilsonība ir valsts suverenitātes jautājums un ar to saprot tiesisku saikni starp indivīdu un valsti, kas balstīta uz uzticības saitēm.

Kopš 2013. gadā veiktajiem grozījumiem Pilsonības likumā Latvijas nepilsoņu bērniem ir atvieglota Latvijas pilsonības iegūšanas kārtība. Pilsonības likuma 3. primā panta pirmā daļa regulē, kādā veidā šīs tiesības tiek īstenota bērnam, kura abi vecāki ir nepilsoņi – vienlaikus ar bērna dzimšanas fakta reģistrāciju bērns, pamatojoties uz viena vecāka pausto gribu, ir atzīstams par Latvijas pilsoni. Likumdevējs tādējādi ir paredzējis, ka šīs tiesības (tiesības uz pilsonību) bērns var iegūt tādā gadījumā, ja viens no vecākiem izsaka savu gribu. Šo likuma grozījumu redakciju savulaik atbalstīja arī tiesībsargs, jo tā atbilst gan ANO Bērnu tiesību konvencijas 5. pantā noteiktajam, ka dalībvalstis respektē vecāku vai aizbildņu vai citu tiesiski atbildīgo personu atbildību, tiesības un pienākumus nodrošināt ikvienam bērnam viņa attīstības pakāpei atbilstošu palīdzību un padomus šajā konvencijā atzīto tiesību izmantošanā, gan arī Konvencijas 7. panta 1.punktā noteiktajām bērnu tiesībām būt savu vecāku aizgādībā. No šīm tiesību normām izriet gan vecāku tiesības, gan arī pienākums izvēlēties bērnam to palīdzību viņa tiesību izmantošanā, kas atbilstu viņa labākajām interesēm. Taču situācija, kurā bērns paliek bez nevienas valsts pilsonības, nevar būt bērna labākajās interesēs.

Ņemot vērā faktisko situāciju¹, ka vecāki kūtri izmanto likumā paredzētās tiesības, ir atbalstāma tiesiskā regulējuma pilnveidošana, lai ikvienam bērnam, kuram ir tiesības uz Latvijas pilsonību, piedzimstot automātiski tiktu piešķirta Latvijas pilsonība, ja vien bērna vecāki no tās neatsakās, izvēloties citas valsts pilsonību. Nav pieļaujams reģistrēt jaundzimušu bērnu bez pilsonības, jo tas ir bērna tiesību uz pilsonību pārkāpums. Šādu ierosinājumu jau izteicu, komentējot ANO UPR sniegtās rekomendācijas Latvijai (ANO Vispārējā periodiskā pārskata otrā cikla ietvaros).

2. Tiesības uz pilsonību

ANO Bērnu tiesību konvencijas 8. panta 1. punkts nosaka, ka dalībvalstis apņemas respektēt ikviena bērna tiesības aizsargāt savu identitāti, tostarp pilsonību, vārdu un ģimenes saites, kā paredzēts tiesību aktos, nepieļaujot nelikumīgu iejaukšanos. ANO bērnu tiesību komiteja ir norādījusi, ka bērna tiesības uz identitāti ir jāsargā, vienlaikus ņemot vērā bērna labākās intereses².

Pilsonība ir svarīga bērna identitātes daļa, kas viņam pienāktos jau kopš dzimšanas. Nosakot bērna nacionālo piederību un pilsonību, bērna vecākiem vajadzētu būt galvenajiem noteicējiem. Taču gadījumos, ja vecāki nerīkojas bērna interesēs, valsts pienākums ir iejaukties un aizsargāt bērna tiesības. Līdzīgi kā tas jau šobrīd darbojas citos gadījumos, kad vecāks nerīkojas bērna interesēs.

3. Valsts atbildība bērnu tiesību aizsardzības nodrošināšanā

Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 24. panta pirmā daļa nosaka, ka katram bērnam bez jebkādas diskriminācijas - neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, nacionālās vai sociālās izcelsšanās, mantiskā stāvokļa vai dzimšanas - ir tiesības uz tādiem aizsardzības līdzekļiem, kādus no viņa ģimenes, sabiedrības un valsts pieprasa viņa kā mazgadīgā statuss.

ANO Cilvēktiesību komiteja, komentējot šo pantu, ir norādījusi nepieciešamību valstīm atzīt šīs bērna primārās tiesības, kas ir tiesības uz vecāku, sabiedrības un valsts aizsardzību³. Šīs tiesības rodas bērna neaizsargātības stāvokļa dēļ, kas izriet no viņa mazgadības, kuras dēļ viņš pats nespēj īstenot savu tiesību aizsardzību.

Lai arī svarīgāko lomu bērna tiesību nodrošināšanā uzņemas vecāki, arī valsts un sabiedrība ir atbildīga par to, lai bērna tiesības tiktu ievērotas, tai skaitā attiecībā uz īpašiem tiesību aizsardzības pasākumiem, starp kuriem ir arī pilsonības piešķiršana bērnam no dzimšanas.

Kā norāda Cilvēktiesību komiteja, lai arī bērna tiesību uz pilsonību mērķis ir izvairīties no gadījumiem, kad bērnam tiek piešķirta tiesību aizsardzība mazākā apmērā, nekā bērnam, kuram ir pilsonība, tas nenozīmē, ka valsts pienākums ir piešķirt katram bērnam pilsonību, kas ir piedzimis konkrētās valsts teritorijā. Taču valstīm ir jādara viss iespējamais, izmantojot

¹ Latvijā ir 6 107 bērnu nepilsoņu.

² ANO Bērnu tiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr.14, 2013, CRC/C/GC/14, 13.lpp.

³ ANO Cilvēktiesību komiteja, Vispārējais komentārs Nr.17, 1989, HRI/GEN/1/Rev.5, 132.lpp.

gan visus iekšējos valsts resursus, gan arī sadarbojoties ar citām valstīm, lai nodrošinātu, ka katram bērnam līdz ar piedzimšanu ir nodrošināta pilsonība⁴. No tā izriet arī valsts pienākums nodrošināt bērnu ar pilsonību tajos gadījumos, kad viņam nav nosakāma citas valsts nacionālā piederībā. Tādējādi bērniem, kas ir piedzimuši Latvijas nepilsoņiem, kuriem nav citas valsts pilsonības, būtu automātiski jāpiešķir Latvijas pilsonība, arī gadījumos, kad tādu vēlmi nav izteikuši viņa vecāki.

ANO Bērnu tiesību komiteja savos noslēguma apsvērumos par Latvijas apvienoto trešo līdz piekto periodisko ziņojumu 2016. gadā ir ieteikusi lielāku uzmanību pievērst tam, lai visiem bērniem būtu piekļuve pilsonībai, tostarp pārskatot Pilsonības likumu, lai pilsonība automātiski tiktu piešķirta tiem Latvijā dzimušajiem bērniem, kuri nākuši pasaulē vecākiem ar nepilsoņu statusu vai vecākiem, kuri nevar savu pilsonību nodot bērniem.⁵

Noslēgumā

Vienlaikus būtu nepieciešams uzsākt diskusiju par līdzšinējā termina “nepilsonis” maiņu, jo tas ir maldinošs un rada negatīvu pieskaņu. Kā izriet no pētījumiem, daļa nepilsoņu uzsver, ka šis statuss cilvēkam rada subjektīvu diskriminācijas sajūtu, kas netiek saistīts ar kādiem ekonomiskiem vai politiskiem ierobežojumiem, bet gan ar pašu statusu, tā piešķiršanu un nepieciešamību kārtot naturalizācijas eksāmenus, tai skaitā apgūt latviešu valodu.⁶

Nepilsoņa statuss savulaik tika veidots kā pagaidu statuss, nevis kā Latvijas pilsonības paveids. Turklāt termina “nepilsonis” lietojums rada negatīvas asociācijas un ir izraisījis lielu neizpratni starptautiskajās institūcijās par šīs personu grupas statusu un tiesību apjomu. Lai arī Latvijas “nepilsoņu” tiesību apjoms ir tuvs Latvijas pilsoņiem, nereti “nepilsoņi” tiek salīdzināti ar bezvalstniekiem.

⁴ Turpat, 133.lpp.

⁵ ANO Bērnu tiesību komitejas Noslēguma apsvērumi par Latvijas trešo līdz piekto periodisko ziņojumu, CRC/C/LVA/CO/3-5, 29.01.2016, 34.un 35.punkts

⁶ Latvijas nepilsoņu integrācijas procesa analīze. 2014. Baltijas sociālo zinātņu institūts.